

EESTI KEEL

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetuse aadr.:
Tartu, Vabriku uul. 3, kort. 8

Talitus:
Tartu, Gildi uul. 8, teisel korral

Saatesõna.

Sellega asub Emakeele Selts ühe oma tähtsama ülesande teostamisele, ajakirja väljaandmisele. Emakeele Seltsi ajakirjana on Eesti Keele ülesanne sama kui Emakeele Seltsil, s. o. eesti keele kõigekülgne uurimine.

Eesti keele ja eesti sugukeelte uurimine — sugukeeli arvesse võtmata ei ole eesti keele vähegi kaugemale ulatav, enam-vähem suurema väärtusega uurimine mõeldav — ei ole meil Eestis praegu kuigi soodsates tingimustes. Olgu tähendatud ainult, et meil näit. raamatukogud selles mõttes enam kui puudulikud on. Suur ei ole ka nende hulk, kes Eestis töötavad eesti keele ja eesti sugukeelte uurimise alal ja seega nende hulk, kes uut ajakirja kaastööga toetada võivad. Lõpuks ei tööta vist olla ka Eesti Keele lugejate ring kuigi suur. Selles kõiges ollakse teadlik. Kui aga siiski seda ajakirja juletakse hakata välja andma, siis seda lootuses tuleviku peale, lootuses, et töötingimused paranevad, et uurijate hulk kasvab, et lugejate ringkond samati kasvab, ja et Eesti seega jõuab kord hõimurahvaste hulgas seisukohale, millele teda ta kuulumine soome-ugri rahvaste peresse ja kultuuriline ning riiklik iseseisvus jõudma kohustavad.

Puhtteaduslik olles ei vöi Eesti Keel ka tegelikust eesti keele tarvitamisest ja selle korraldamisest täitsa vaikides mööda minna, eraldi mis puutub eesti keele õpperaamatutesse. Siin püütakse jõudu mööda küsimuste lahendamiseks kaasa mõjuda.

Eesti Keel ilmub praegu üldse maksvusel oleval („Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“) keelel ja vahest võimalikud kõrvalekaldumised sellest tähendatakse eraldi märkuses. Keele ühtlust, täpipealsust ja korrapärasust püütakse ajakirjas eriti rõhutada.

Kõigist püüdmistest hoolimata ei ole ajakirja toimetus suutnud maksvate olude tõttu läbi viia, et keelelised näited ilmuksid ajakohases, täpipealses transskriptsioonis. Oldi sunnitud esialgu ainult n. n. karedat märkimisviisi tarvitama. Kuid loota võib, et sügiseks, tellitud tüüpide päralt jõudmisega, asjaolud selle poolest paranevad.

Toimetus.

Liivlaste mereneitsid *noorad*.¹

Kui ma läinud sügisel liivlastelt keelenäiteid korjasin, jutustas 60-aastane Andreks Skaddin, Kostragi külas, järgmise muinasjutu:

Vana Luodnika läinud ööseks kalapüügile. Ta heitnud ankru sisse ja jäänud magama. Peagi kuulnud ta läbi une manitsust: vana Luodnika olgu nõnda hää ja tõmmaku ankur välja. Mees ei teinud häälest väljagi, magas edasi. Palve aga kordus uuesti tungivamalt. Mees tõusis seekord üles, vaatas ümber, kuid kuskil ei olnud hingelistki näha. Heitis uuesti magama, aga kolmas kord kostis talle selgesti kõrvu: halastagu vana Luodnika ometi tema pääle ja võtku ankur välja, sest temal olevat parajasti pulmad ja poeg oma mõrsjaga tulevat koju, kuid kalamehe ankur olevat tema toa läve ette sattunud, nõnda et pulmalised sisse ei pääsevat. Seekord tõmbas kalamees tõesti ankru välja ja sõudis natuke eemale, kus uuesti ankru sisse laskis ja magama heitis. Koidu ajal kuulis Luodnika häält: et sa nii hää olid ja oma ankru meie ukse eest ära võtsid, siis kingib minu poja mõrsja sulle käterätiku. Kui nüüd kalamees uuesti ankru välja tõmbas, leidis ta väga ilusa, peenikese, valge punaste otsadega käterätiku, mis ankru ümber oli mähitud.

Kui jutustajalt küsisin, missugust päälkirja ta jutule soovits, pani ta ette: *Noorad miim*, mis pidi tähendama 'Merineitside veimed, mõrsjaanded'. Vanarahvas olevat nimelt merineitsi kohta tarvitanud nimetust *noora*, part. sg. *narre*.

See tähtis mütoloogiline nimi oli mulle täitsa uus ja seda üllatavam, et kõik sellekohased sõnad pidid liivi keelest teada olema. Oli ju mag. E. A. Saari maa, kes suvel 1912 ühes prof. Setäläga liivlaste juures viibis, omale eriülesandeks võtnud mütoloogiliste

¹ .Autori kirjaviis muutmata. Toim.

sugemete korjamise ja neid suure hulga leidnudki (vt. tema kirjutust Virittäjä 1914), kuid *noora* puudus tema veejumaluste nimede seast, samati kui minu eelmise suve kaaskorjaja üliõp. O. Loo ritsa kogudest, kes kiiduväärilise põhjalikkusega liivlaste muinasjuttude riismed kokku on rehitsenud. Esialgu tekkiski kahtlus, et siin millegi läti sõnaga tegu võiks olla, kuid see kartus osutus asjatuks, sest läti keelde tõlgitud vaste *naars* ei näi üle kohaliste piiride ulatavat (muidu läti *nahrs* 'klammer'), ja sõna on ses tähenduses ilmselt liivist lainatud.

See, mis asja algusest päale kõige huvitavamaks tegi, oli teadmine, et *noora* algkujuks tuleb rekonstrueerida: *narva*,¹ sest näit. *koora* (part. sing. *karrə*) on sündinud kujust *karva* (eesti 'karv'). Mis võisid nüüd need endiste liivlaste „*narvad*“ olla, mille järeltulijad *noorad* mereneitsitena tuntakse?

Peab kohe tähendama, et soomesugu rahvaste mütoloogias ühtegi *narva* nimelist vee- ega ka muud olevust ei ole leitud, kuid seda tähtsam on meeles pidada, et sõna ise jõe (kose) erinimena tuttav on nii Eestis (Narva jõgi, kosk ja linn) kui ka kaugel Kesk- ja Ida-Soomes (Narva küla järskude kallastega jõe ääres Hämes ning Narva jõgi ja kosk Kuopio lähedal Savos). Et lõunavepsas sõna *narvaine* 'ukse) künnist' tähendab, ja sama sõna ka lapis m. s. 'põikpuu' tähenduses tuntakse, olen varem (Eesti Kirjandus 1920) arvamist avaldanud, et nii nagu vene *нопор* 'künnis' on arenenud ka 'koske' tähendama, niisama tuleksid ka kõnesolevad *Narva* nimelised kohad kose nimedeks mõista. Nõnda oleks ka *narva*-neitsi = kose-neitsi, ja viimased on Soome mütoloogiale küllalt tuttavad (soome *kosken tyttö*, karj. *košen tytti* jne.)

Kuid tähendatud kohanimel on teinegi seletus, mille päale juba dr. v. Sabler (Sitzungsberichte der Gel. estn. Gesellschaft 1910) tähelepanu on juhtinud, milles aga tarviliku kirjanduse puudusel liig palju kahtlesin. Näit. see sõna, mis praegu rootsi murdeis *nor* kujul esineb ja tähendab m. s. 'veekitsus või jõgi kahe laiema veekogu vahel' (üleüldine ka kohanimedes *Noren*,

¹ Idaliivi pikale o:le (mis igal pool ometi täitsa o kõrgusel ei seisa) vastab lääneliivis peaaegu aa. Sõna leidsin kahjuks alles natuke enne ärasõitu, nõnda et selle olemasolu kohta lääneliivi pool ei saanud järele pärida.

Norsholm j. t.) tuletub germani adjektiivist *narva* (võrdle saksa *narbe* 'arm'), mille algtäendus on olnud 'kitsas' aga muinasskandinavlastel ka 'veekitsus' (vt. näit. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok). Huvitav, et rootsi ja norra murdeis tuntakse see sõna (*norve, nar, nara*) ka tähenduses 'querriegel, querstück, das an eine tür geschlagen wird, um die bretter zusammenzuhalten' (vt. Falk-Torp, Norwegisch-dänisches etym. wörterbuch, sub *narv*) — järelikult samati kui lapis (*noarvve* 'põikpuu', vt. Virittäjä 1920 11) ning peaaegu samati ka vepsas (*narv* 'kännispakk'). Nii võiks siis vepsa sõna germani lain olla, ja sel korral ei oleks tal Narva kosega ega teiste vastavate kohanimedega niisugust ühendust, nagu eel oletatud, vaid oleksid need nimed ühel või teisel kombel 'veekitsuse' tähenduses germanlastelt (skandinavlastelt?) saadud¹. Aga tähendagem kohe, et 'kose' nimetusena ei ole see germani *narva* teatavasti kusagil esinenud (vaevalt ka selles 'jõe' tähenduses, kus ta praegustes rootsi murdeis ette võib tulla), ja ometi on just see tähendus meie *Narva* nimedele oluline. Iseäranis siis, kui peaks selguma, et vepsa *narva*- 'kännis' — olgu põhjalt kas germani laingi — sugukeeltes laiemalt ses või ligikaudu ses tähenduses ette tuléb, siis on õige loomulik oletus, et kõnesolevad kohanimed selle meie sõna pääle põhjenevad. Arenemine 'kitsusest' või 'kännisest' 'koseks' — või kose piltlik nimetus nende sõnade järele — on ju niisama hästi omal põhjal võinud sündida kui võõralgi 'kitsus' > 'veekitsus' (vrd. *sõlg* sõna paralleelset arenemist germani ja soomeugri keeltes, vt. sellekohast kirjutust allpool).

Olgu nüüd asi nii või teisiti, iga teed saame selle juurde, et see *narva*, millega liivlaste mereneitsi ühenduses on, nimelt vett on pidanud tähendama. Juba algusest pääle tuleb meil ka sellest välja minna, et millestki otsekohesest germani (ega läti) lainust ei või siin juttugi olla, sest sellenimelist olevust ei ole germanlaste hästi tuntud mütoloogias mitte leitud. Peame otsima seletust omast keelkonnast. Ja et meil siis tõesti vähemalt liivi-

¹ Ei või mõelda, et vepsa *narva* sõnal oleks varem 'kose' tähendus olnud ja et tema vene *нопор* sõna vahetaltusel oleks 'känniseks' kujunenud, endise tähenduse hoopis unevusse jäädes. Seda vastustab juba ülalnimetatud lapi *narva*-sõna vaste.

eesti ühise veehaldjaga tegemist, tuleb küllalt selgesti Eesti rahvalauludest nähtavale. Setukeste laulude Kalmuneiu teisendites kosib laulja enesele *Narva*-tütart, nimetades teda kõrvuti Mere-tütrega ja Väinatütrega, näit. järgmiselt:

Narva om üks tütar naiste saanu,
Meretütar mehele lännü,
Väinäl üks um väega väikene. (I 50—51).

Läts üks *mere* kosjolle,
Narva naist võttma ...
O üks sa *meri* meeste katsk,
O *Narv* naiste katsk (I 57).

Mere oll üks tütar mehele lännü,
Narva tütar naiste rõivil
Väinäl oll üks tütar väikene,
Kuiva üks oll tütar är koolnu (I 58).

Hurt on küll arvanud siin ainult tuttavast Narva nimest kõnet olevat ja samati mõtleb ka Setälä, kes *väinä* sõnas algup. vee tähendust näeb (Väinämöinen und Joukahainen, MSFOu. XXXV) kuid vaevalt on meil praeguste andmete põhjal tarvis vähe- matki kahelda, et siin vanasti teiste nimetatud veejumalustega üheväärilise olevusega tegemist on olnud.

On veel üks Eesti rahvalaulude nimi, mis siinkohal tähele- panu teenib: *Salme*, mis ka Kalevipojas päeva, kuu ja tähe kosimisloos tuntakse. Nagu prof. K. Krohni uurimused näitavad, on see „sula Salme neitsikene“ Saaremaalt pärit, kus praegugi samanimeline väin ja jõgi olla (vt. Eisen, Eesti mütoloogia 233); teatavasti on *salm*, gen. *salme* (soome *salmi*: *salmen*) 'kleine meer- enge zwischen zwei inseln' (Wied. EWb.). Nii, nagu „salme neit- sist“ on abstraheeritud nimi *Salme*, nii ka liivlastel „narva neitsist“ jäänud järele ainult *narva* (*noora*). See on ka loomulik, sest et *narva* oma algupärasest tähenduses kadunud on.

Välja minnes ülalmainitud eeldusest, et liivlaste ja eestlaste kõnesolev veejumalus kusagilt lainatud ei ole, peame siis oletama, et sõna *narva* eestis mitte ainult kohanimena, vaid koske, jõge või väina tähendava apellatiivina kord esines. Seegi kinnitab ülalesitatud arvamist, et praegune Narva nimi tingimata ei tar-

vitse germanlaste antud olla ka sel korral, kui sõna ise lõpulikult peaks germani laenuks jääma.

Mis selle apellatiivse *narva* sõna spetsiaalne tähendus võis olla, kas kosk, väin või miski ebamäärasem veekogu, on kõnesoleva sõna põhjal raske otsustada. Et need mütoloogilised „narva neitsid“ ka kose vaimud võisid olla, näitavad kaudselt m. s. järgmised kaugelt Karjalast leitud rahvalaulu sõnad:

Missä ollaan *Väinän* tytöt?
— *Kosessa* kohosijassa,

s. o. väina tütreid elavad vahutavas koskes (vt. Setälä, eelnimetatud kirjutus 17). Eelpool tsiteeritud setu lauludes võiks 'narva' olla 'väina' sünonüm, aga miski ei keelaks teda ka seal 'koseks' pidamast, sest erisuguseid mõisteid loeteltakse ju rahvaluules järgmööda niisama hästi kui sünonümseid. Huvitavaks täienduseks on üliõp. O. Loooritsa (Paistust) leitud sõjalaulu read:

Ärä mine *merdä* mööda,
Meri om täüsi meeste päida.
Ärä sa mine *narva* kaulta,
naru om täüsi naiste päida.

Et see *naru*, gen. *narva* ei või Narva linna tähendada, tuleb juba mõttest enesest selgesti välja; päälegi apellatiivne *naru* (vrd. *kõru*, gen. *kõrva*, 'kõrv'), kuna kohanimed genetiivis on (vrd. ka ülal setu laulude *Narv*). Näeme, et siin midagi merele lähedast mõistet selle sõnaga tahetakse väljendada. Mere sünonümiks on teda raskem pidada sellepärast, et pääle liivi *noorade* ei vii meid ükski tee selle tähenduse juurde, ja liivis ei ole sel sõnal igatahes 'merega' algupärast ühendust võinud olla, parem siis juba 'mere kitsusega'.

Nõnda peame leppima ainult teadmiselega, et meil liivlaste *noora* < *narva* sõnas vana, vähemalt eesti-liivi ühine veehaldjas varjul on, mis vahest otse sama ei ole kui tuttav „Väina tütar“, kuid igatahes tema lähedam sugulane.

Lauri Kettunen.

Sõlg.¹

1. Sõlg sõna algtäendus.

Oma kirjutuses „Etymologia huomioita“ (Etümoloogilisi tähelepanekuid, Virittäjä 1921, nr. 1—3) on mag. Y. H. Toivonen esitanud e. sõlg, s. solki sõna kohta väärtusrikkaid jooni soomeugri alalt. Kahjuks jätab ta aga oma sõnavõrdluste tähendusõpilise ühtekuuluvuse puudutamata, ilma milleta tõendused poolikud on. Katsume järgmises seda auku täita, korrates esiteks sõlg sõna tähtsamad tähendusvarjundid sugukeeltes.

Eestis on 1) igapäevase ‚spange‘ tähenduse kõrval (Wied. järele) 2) ‚stange, querholtz, riegel (auch im schlosse)‘ sõlepuu, sõlgpuu ‚querstange an dem einen flügel einer pforte, stange über dem kornfuder (zum festhalten der garben)‘ jne. — ülepea: ‚puu, mis kaht osa teineteisega ühendab‘.

Soomes solki 1) ‚spange‘ (harilik tähendus); 2) solkipuu ‚laud, mis ühendab alt kangasteljed ja mille külge sõtkelauad on kinnitatud‘; solkipuu ‚veski renni ääri ühendav puu‘, solkinen (solkkinen, solkunen) ‚põikpalk saunas‘; 3) ‚riide (vahe-)tükk, siil‘. Vrd. ka väkeä tulee solkenaan ‚rahvast tuleb ühte soodu, katkemata reas‘; 4) solkikoivu ‚sirge, sale kask‘.

Karjalas šolgi 1) ‚spange‘ (haruld.); 2) ‚vankri all olev latt‘; 3) ‚pikk kitsas riidetükk, siil‘.

Liivis on suol'g, pl. suol'gəb ainult tähenduses ‚spange‘. — Vadjast ja vepsast ei ole ma sõna sugugi leidnud.

Mordvas šulgamo jt. ning tšeremissis šolkamá on (ainult tähenduses ‚spange‘. Lapis čulgom jt. ainult tähenduses ‚kinniõmmeldud nahast siil (harilikult kolmenurgeline) jalanõude või nahkkinnaste servas‘, samati miski ‚rinda kattev tükikene neljanurgelises riidetükis‘. — Teistes kaugemais sugukeeltes ei ole sõlg sõnale vasteid leitud. Setälä sellekohased ühendused (FUF II, lhk. 252, kus ka soome solea ‚sale, sirge‘ aset leiab) on, nagu Toivonen oma kirjutuses näitab, ekslikud.

¹ Autori kirjaviis muutmata. Toim.

Need mitmed *sõlg* sõna tähendused¹ lasevad ennast üsna kergesti ühest ainsast, vähemalt soome-mordva-tšeremissi aegsest alg tähendusest tuletada: kaht lahusolevat asja ühendav osa. Koja ehituses, ukstes, sõiduriistas jts. oli ta ühendava põikpuu nimetus ja elab niisugusena praegugi eestis, soomes ja karjalas; ülikonnas oli ta niisama kas osade kooshoidmiseks kinniõmmeldud tükikene (vrd. karjala, lapi), kuid kõige harilikumaks *sõle* tähenduseks kujunes muidugi see esialgu primitiivne riistapuukene, mis ülemist kehakatet rinna kohalt kinni hoidis — võib olla ainus „nööp“ meie esiisade ja -emade kõige vanemas ülikonnas. Ta valmistati esiteks puust või luust, hiljem ka metallist, ja ühtlasi hakati ka ilunõudeid silmas pidama, nõnda, et ta vähehaaval — jaolt ka võõraste mõjude all — meile tuttava „sõle“ kuju omandas, kus kogu selle tarbeasja algupärasem puhas praktiline külg üsna kõrvaliseks jäi.

Ainult s. *solkikoivu* nõuab veel seletamist. Seegi ei ole vist esialgu muud tähendanud kui 'sirge, õhuke kask, mis sünnis on sõlepuuks, s. o. näit. vankri või ree millekski ühendavaks latiks. Õpetlik on näha, et soomest lapi keelde laenatud *soalgge* jts. (vt. Toivoneni täh. kirjutust) tähendabki: 'dünne, längsgehende latte an beiden seiten der kufe eines lappischen schlittens'. Adverb *solkenaan* 'katkemata reas' on kergesti arusaadav piltlik sünnitus.

Muidu esitab Toivonen veel teise sõna, s. *sirkka* '(saapa) kinnitamise aasake' millel ühtlasi miski 'põikpuu' tähendus on, mis aga mordvas ja tšeremissis 'rinnasõlge' tähendab. See sõna näikse tähenduse arenemise poolest *sõlega* kõrvustikune olevat.

Lõpuks ei saa tähendamata jätta, et saksa *Spange* sõnal ilmselt sama tähendusline arenemislugu on kui eesti *sõlg* sõnal, olgugi, et etimoloogilised sõnaraamatud sellest vaikivad (Weigand-

¹ Emakeele Seltsi koosolekul (26. II.), kus kirjutus ette kanti, tuli veel mõni huvitav kuju ja tähendus juurde: *sõltsused* (Tõstamaa, Seli vald), *sõltused* (Kolga-Jaani) *sõl'itsused* (Maarja-Magdarena) 'nõõrikesed särgi rinna ees'. Vist deverbaliid, vt. Wied. *sõlgima* 'die Spange anlegen'. Edasi *sõlg* (Viljandi) 'otsahaakidega puu, kanga tempel, mis kududes hoiab kangast laiali', *sõl'ppuu* (Tõstamaa) 'latt, mis üle (helna-) koorma seotakse teda kinni hoidma'.

Hirt tähendab kogu sõna kohta: „Herkunft dunkel“) Falk — Torp ühendab näit. sõnadega: taani *spang* 'spange, steg über einen bach', samati rootsi *spång* 'kleine schmale brücke für fussgänger', muin.-ülasaksa *spanga* 'erholtz, riegel, spange', kesk-alasaksa *specke* 'steg über einen sumpf'¹; koguni kaugemal indo-aur. keeltes, näit. armenia *p'ak* 'verschluss der tür'. Järelikult: ühendav puu, millest vähehaaval „sõlg“ kujunes.

2. Soome *solisluu* < **solyislū*.

Soome *solis-* (*solisluu* 'rangiluu, kaelapenniluu, õlapenniluu, krantsluu, võtmeluu', saksa 'schlüsselbein') on ilmsesti ainult edasituletus sõnast *sõlg*. Sellest saame eelesitatud tähendusarenemise valgustusel väga kergesti aru, kui aga ühtlasi meeles peame, et kõnesoleva luu ülesandeks on õlga ja rinda ühendada (vt. näit. Tietosanakirja: „solisluu sitoo toisiinsa rintalastan yläpään ja lapaluun olkalisäkkeen“).

Kahjuks ei ole see sõna kunagi minu otsimissõnastikus olnud ja nii palju kui käesolevate allikate põhjal võin otsustada, ei ole teisedki korjajad teda sugukeeltest tähele pannud.

25. II. 1922.

Lauri Kettunen.

¹ Rootsi-taani(norra)-saksa kaheksuguse tähenduse pääle on juba Toivonen oma kirjutuses tähelepanu juhtinud. Küsitav ainult on, kas need (ning meie *sõlg* sõna vasted) tähendusõppiliselt täiesti parallelsed on mordva *šäälsamas* esitatud sõnale *šotsamo* 'dorn, zunge (in der schnalle)', aga ka *šocka* 'balken', vodjakis sama sõna tähendus 'wandbrett, regal', sūrjanis, ostjakis ja samojedis 'stange', lapis 'mittelstange in dem gerüste jne.'. Nimelt ei ole selle sõna tähendus 'põikpuust' või selletaolisest esemest kuskil veel nii kaugele edasi arenenud, nagu see saksa 'spange', eesti 'sõlg' või soome 'sirkka' sõnade juures on märgata.

Mõned indo-euroopa laensõnad eesti keeles.¹

1. e. *jung*, gen. *junga*.

A. SaaberK-Saareste seletab selle sõna tähendust järgmiselt (Murdesõnad Põhja-Eestist, Tartu 1921 s. v.): „midagi tõstev ehk kandev puu, ühe ehk kahe tugikohaga: „kaevu jung“, kaevu vinn, „paja jung“, paja vinn. Tarvit. Lääne-Harjumaal, Lääne-maal, osalt Põhja-Pärnumaal“. — SaaberK-Saareste peab selle sõna laenuks rootsi murretest. Et seesugune rootsi sõna mulle tundmata on, tahaksin eesti sõna laenuks balti (leedu)-keeltest pidada. Selle allikas on minu arvates leedu sõna *jungas* 'jugum', mille etümologia üle võib Walde, Latein. etym. Wb.² s. v. *jugum* võrrelda. See sõna ei või kuidagi uus läti laen olla, sest et läti keeles nasalhäälik puudub (vrd. läti *ju'gs* 'jugum'). Selle tähendusega võib vene *коромысло* võrrelda, mille tähendus on mitte ainult 'schwengel an pumpen, wagebalken, schulterjoch', nagu kirjakeeles, vaid ukraina keeli ka 'jugum', vrd. Berneker, Slav. etym. Wb. I 573 sq.

2. e. *köblas*, gen. *köbla*, *köblase*.

'Hohlbeil, erdhacke', ka *köbli*, gen. *köbli* (seesama tähend.), selle kõrval verbum *köblima* 'köblaga töötama'. Selle sõna seletab Setälä FUF XII 275 sq. ja XIII 390 germani laenuks. Selle allikas on Setälä järele muin.-germ. (muin.-gooti) **skobla* f., mille vasted on kesk-alas. *schuffel*, hollandi *schoffel* = saksa *schaufel*. Ta peab selle sõna -a vokaali gooti keele tunnuseks, arvab aga, et esimese silbi *o* on vanema aja tundemärgiks kui soome sõnas *multa*, eesti *muld*. See eesti sõna kinnitab, Setälä järele, gooti keele a-umlaut'i, mille üle veel keeleteaduses kaheldakse. Eesti tähendus on samati huvitav: ta on igatahes varjem kui uute saksa sõnade oma. See laensõna kuulub Setälä järele raiumise põlluriistade nimede hulka, nagu soome *kuokka* 'erdhacke' gooti sõnast *hōha*.

¹ Vrd. Eesti Kirjandus 1920 343—346.

Nõnda Setälä. Nii kaua kui tähendatud sõna on ainult eesti keelest tuntud, ei ole meil õigust seda vanemaks pidada kui näituseks soome *multa*, eesti *muld*, mis esineb kõigis lääne-soome keeltes, ja meil on õigus selle sõna iga teist seletust tõenäolikumaks pidada, mis nõnda suure vanadusega ei opereeri. Sellepärast seletan ma eesti sõna vene laenuks muin.-vene sõnast *skobľ* (скобль) 'schabeisen', vene *скобель* 'schabeisen, schnittmesser'. Kuna eesti sõnas häälikute *b* ja *l* vahel vokaal puudub, pean tõenäolikumaks, et see sõna on muin.-vene keelest eesti keelde laenatud. See seletus näitab meile paremini kui Setälä oma, miks see sõna ainult eesti keeles leidub, ja puudub teistes lääne-soome keeltes. Niiviisi on ka arusaadavam eesti verb *kõblima*, mis võib vene sõnast *скоблить* laenatud olla.

3. e. *kuľt*, gen. *kuľdi* 'eber'.

Minu seletusele Eesti Kirjandus 1920 lhk. 346 lisan juurde, et see sõna on V. Thomseni kuulsas töös Beröringer lhk. 190 balti laensõnaks leedu sõnast *kuľlys* 'eber' seletatud. Ma pean tema seletust ekslikuks sellepärast, et niiviisi eesti sõna häälik *t* jääb arusaamatuks ja nimetan seda siin veel seepärast, et Saaberki-Saareste Eesti Kirjandus 1921, lhk. 334 peab eesti sõna ikka veel balti laenuks¹). Vrd. muin.-skand. *goltr* m. 'eber'; *gyltr*, *gylta* f. 'sau' Torp-Fick, Vergleich. wörterbuch III⁴ 131, = alggerm. **gulti* — jne.

4. e. *kurb*, gen. *kurva* 'traurig, betrübt'.

Senini seletamata sõna *kurb* arvan ma slaavi laenuks. Selle allikas on muin.-vene *skurbь* (скурбь) = vene *скорбь* 'kurbtus, lein'. Tähenduse muutus ei tee raskusi, niisamati sõna lõpp, kui tuletatakse meelde muin.-bulg. ja muin.-vene *свободь* 'vaba', *свобода* 'vabadus', mis esineb lääne-soome keeltes laensõnana soome sõnas *vapaa*, eesti *vaba*. Vrd. Mikkola, Berührungen zwischen den westfinn. u. slav. sprachen I 161. Muin.-vene *z* ja

¹ Näüd, kui artikkel juba kirjutatud, märkan Eesti Kirjanduse 1921 viimase numbri lõpul leiduvast trükivigade õiendusest, et siin ainult trükiveaga tegu on.

u vahekord on samasugune kui eesti *tuhkur*, soome *tuhkuri* „steinmarder“ ja muin.-vene *дѣхорѣ* „seesama“, või eesti *lusikas*, soome *lusikka* ja muin.-vene *лѣжка* vahel. Vrd. Mikkola, Berührungen I 40. Oma *u* (ja mitte *o*) tõttu kuulub e. *kurb* muin.-vene laenude hulka.

5. e. *mul'k*, gen. *mul'gi*.

Selle viljandlaste sõimunime üle olen juba Eesti Kirjanduses-1920, lhk. 343 jgm. kirjutanud, seda läti laensõnaks pidades. Lisan siin juurde, et on olemas ka leedukeelne sõna *mũlkis* 'lollpea', nagu mulle kirjutab prof. J. Endzelin Riist. See leedukeelne *mũlkis* esineb näituseks Mitteilungen der litauischen liter. gesellsch. I 18 ja Scheu, Žemaitische tierfabeln 21, 8 jne. See sõna on indo-euroopa keeltes kahtlemata vana, nagu näitab muuseas muin.-india *mũrkhas* 'loll'. Niipalju minu endise etümologia kinnitamiseks.

6. e. *nasv*, gen. *nasva* 'sandbank'.

On tõenäolik seda sõna slaavi laenuks pidada. Selle allikas oleks vene **насѣвъ*, gen. **насѣна* 'aufgeschütteter haufen'. Täpipealne vaste esineb poola sõnas *nasep*, gen. *naspu* masc. 'aufgeschüttete erde, erdhaufen' algslaavi kujust **nasępъ* osadest *na-* + *sęp-*: vene *сыпать*. Et vene vormist **nasp* esinev ühend *sp* oli eesti keeles tundmata, siis substitueeriti see tuntud ühendiga *sv*, saadi *nasv*: *nasva*. Eesti sõna tähendusega võiks võrrelda slaavi keeltest muin.-tšehi sõna *jesep*, gen. *jespa* 'sandbank', mis seletatakse vanemast vormist **jъz-sępъ*, vrd. Lang, Indogerm. Jahrbuch V 260 — igatahes tõeasi, mis kõlbab siin antud etümologia kinnitamiseks. Siin eeldatud vene alliksõna kujuga võiks vene *присѣвъ*, gen. *присѣна* 'aufgeschütteter erdhaufen' võrrelda, mida nimetab Dahl, Толковый словарь великорусск. языка III³ 1161.

7. e. *pulst*.

Selle sõna tähendus on Saaberik-Saareste, Päevaleht 1921 № 302 järele: „sasis, kokku vajunud (karva või villa) tutt, salk, näit. mõistatuses: „Kaks jalga all, sada pulsti peal?“ (Vastus:

kana), kirjanduses: „Tõmmu habemerootsukene alati pulstis, vettinud“ (E. Enno, Minu sõbrad 32). Leidub ka omadussõna: *pulstjas* „vanunud, paatunud, sasis juuste või karvadega“, siis aegsõna: *pulstuma* „ära paatuma, vanuma, sassi minema, kokku vajuma“.

Selge on, et meil tegemist muin.-vene laensõnaga. Selle algsõna on muin.-vene *pъlstъ* (*пѣлстъ*) 'filz' = vene *полстъ* 'filz, filzdecke', poola *pilśc* seesama jne. Algslaavi kuju oli **pъlstъ* nagu näitab muuseas poola vorm oma *i*-ga. Eesti hääliku *u* tõttu võib eesti sõna ainult muin.-vene laen olla. Ta peab laenatud olema enne XII. aastasada, sest et hilisemas laensõnas peaks selle *u* asemel olema *o*-häälik, nagu on ida-soome kujus *polsta*, *polstu*, karjala *polsta*, aunuse *polstu*, vepsa *polst* 'schlitten-decke' olemas (vrd. Mikkola, Berührungen I 154).

8. e. *uurakas*, gen. *uuraka* 'abschüssig'

ja nimisõna *uurak*, gen. *uuraka* 'abschüssigkeit'. See Mikkola teoses Berührungen registreerimata sõna on minu arvates vene sõnast *оврагъ* laenatud.

9. e. *upsakas* 'uhke'.

Tuleb kiusatus ka seda vanaks laensõnaks muin.-bulg., vene ja teiste slaavi keelte sõnast *высокъ* 'kõrge' pidada, mille algvorm oli **ъpsokos*. Raskusi teeb ainult sõna tähendus. Kuid kreeka sõna *ὄψηλος* tähendus on mitte ainult 'kõrge', vaid ka 'hochtrabend, hohtõnend' ja tuleb 'uhke' tähendusele kaunis ligidale. Vrd. veel muin.-bulg. sõna *величине* mis on 'suurus' ja 'uhkus'. Ma asetan selle seletuse diskussionile, kas see etümologia ehk ei räägi minu endisele arvamisele vastu, et läänesoome keeltes ei ole mitte algslaavi, vaid on olemas ainult muin.-vene laensõnu. See sõna igatahes peaks olema algslaavist, kui siin esitatud etümologia õige on.

10. e. *võrkima*.

Saaberk-Saarest, Päevaleht 1921 № 302 järele „haiget ehk meelemärkuseta inimest või elajat liigutama, mudima, hõõruma, vintsutama ja raputama, et ta elule ärkaks (näit. uppunud või

minestanud inimest, ristikkeina liialt täissöönud hoost ehk veist jne.“ Lõuna-Eesti murdealal (näit. Helme, Räpina, Setu) õige laialdaselt tuttav.“ —

See sõna on arvatavasti germani laen. Vrd. muin.-saksi *wirkian*, muin.-friisi *wirka*, muin.-ülasaksa *wirkan*, kesk-ülasaksa *wirken* 'töötama'; selle üle lähemalt Fick, Vgl. wörterbuch der idg. sprachen III⁴ 396.

Leipzigis, detsembri kuul 1921.

Max Vasmer.

Etümoloogilised märkused I.

1. eP *junG*, gen. *junGa*.

Kuigi sõna *junG* seletus balti laenuks niihästi häälikuliselt kui ka tähenduslikult kõigiti vastuvõetav on (vrd. prof. M. Vasmer, samas ajakirjas), tahaksin siiski püsida oma varemalt avaldatud arvamisel, ja nimelt põhjustel, et vastavad skandinavia sõnakujud nii häälikute kui tähenduse poolest lähemal seisavad. Falk-Torpi sõnastikus Norw.-dän. etym. Wb. leidub nimelt: „*Junge* (dän. = brunneneimer), im ält. dän. auch 'brunnenschwengel', schw. dial. *jung* und *jong* 'brunnenschwengel'. Das wort ist wahrscheinlich aus **gunge* mit einschub eines *j* (**gjunge*) entstanden“. Tähendatud sõnakuju puudub siiski E. Hellquistil, Svensk etymologisk ordbok, samati Freudenthal-Vendellil, Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Et *junG* on võrdlemisi hiline laen rootsi murretest, seda toetab omastkohast ka sõna geografiiline ulatus: Kesk- ja Lääne-Harjumaa, Kesk- ja Põhja-Läänemaa, osalt Hiiu, osalt Põhja-Pärnumaa. Huvitav, et Hiiumaal, Pühalepa kihelkonnas, nimetatud sõna tähenduslikult samale arenemisastmele on jõudnud, mis nüüdses taanikeeleski: *kaju junG*, gen. *junni* 'kaevu ämber' (muud ämbrit kutsutakse *raand* ehk *hember*). Olgu tähendatud, et sõna esineb eestis juba vähemalt 300 aasta eest, sest Göseken (1660) nimetab oma sõnastikus lhk. 374: *Schwenge* (am Brunn) *kaiwo JunG*. Esineb samati ka A. Thor-Hellel (*kaewo-jung der Brunnenschwengel*) ja Hupelil (*kaewo jung der Brunnenschwengel*).

2. eP *kotermañn, putermañn.*

Saarlased kutsuvad laevavaimu, laevahaldjat *kotermañn*, (Ansek.) *potermañn*, kihnlased *putermañn* (puuduvad W i e d.): *putermañn elutsepe laeõs*. Sõna puudub nähtavasti Hiius ja Muhus. Muidugi on sõna laen Saksa meremeestelt, kelle keeles ta kuulub *klabautermann* < *klautermann* 'klettermann'. *Klabautermann* on n. n. „streckform“, vrd. H. Schröder, Beiträge zur germanischen sprach- und kulturgeschichte, I.

3. eP *nääris*, gen. *nääri*.

W i e d., E W b² esinevad selle sõna kohta järgmised teated: „*nääris*, gen. *nääri* (O) Brot von lang ausgerolltem und spitzig über einander geringeltem teig (st. *naeris*, *nairis*?), lapse- n. dass“. Seega ühendab W i e d. tähendatud vormi sõnaga *nairis*. Ometi on see võimata. Sõna algupära selgub meie suurema vaevata, kui A n s e k ü l a s t¹ saadud tähendussetust silmitseme: 'kahest *z* ehk *s* kujuliselt kõveraks keeratud, ristati teineteise peale pandud tainarullist tehtud leivapätsike, süüakse muistse kombe järgi uueaasta (näärpäeva) öösel'. Algupära seega alas. *nii-jâr*, millest ka e. *nääri*(-kuu, -päev).

4. eL *padakonn.*

Põhja-Eesti *kärnkonnale* vastab Lõuna-Eestis (Võrum., Lõuna-Tartumaa, Lõuna-Viljandim., Lõuna-Pärnum. *padakonn*, (Setu) *padakunn*. Osalt samas tähenduses, osalt sõimusõnana on sõna rännanud paiguti isegi kaugemale, Põhja-Tartumaale, Kesk-Pärnumaale j. m. W i e d., E W b² tõlgib seda mitte üksnes 'kröte' vaid ka 'schildkröte'², mis tähendustest viimane muidugi mitte rahva-keelest (on ju loom ise meil tundmata), vaid vististi kirjandusest on ammutatud, kus kirjanik seda nähtavasti rahvetümoloogiliselt teises tähenduses tarvitanud, ühendades sõnaga *pada* 'kessel'. Loomulik täiesti, et 'kärnkonna' tähendava liitsõna *padakonn* esimesel lülil *pada* vähematki ühist ei või olla pajaga.

¹ Sõna näibki olevat ainult Ida-Saaremaale omane. Muhus ja Hiius vähemalt ei tunta seda mitte.

² W i e d. E W b² nimetab s'iski üksnes: *pada-konn* 'kröte'.

Kahtlemata võib sõna ühendusse seada järgmiste germani kujudega: rootsi *padda*, muin.-skand. *padda*, kesk-alas. *padde* 'frosch, rana bufo' (vt. Falk-Torp, Norv.-dän. etym. Wb. sub *paddel*).

5. eL *puusli*, *puuslik*.

Wied., EWb² esineb tähendatud sõna järgmiselt seletatuna: „*puuzlik*, g. puuzliku, dimin. *puuzlikene*, g. puuzlikeze ein hölzernes bild des Ukko (im alterthum)“. Teose esimeses trükis (a. 1869) aga, samati kui Hupelil ja varemates sõnastikkudes, ei ole kõnesolev sõna mitte registreeritud. Pikemalt sellest kõneleb Wied. teoses „Aus dem inneren u. äusseren leben der ehsten“ (a. 1876) lhk. 444: „Im alterthum soll das volk im walde grosse bilder von ihm (s. o. Ukko) gehabt haben (*puuzlik*), später machten sich die leute kleinere, um sie besser vor den priestern verbergen zu können (*puuzlikene*); von den zum christenthum uebergegangenen wurden diese *puuzlikesed* in *inglikezed* (engelchen) um genannt“. Kahjuks ei ole meil teada, kust allikast on need andmed puusliku kohta pärit, kas otse rahvasuust või mõnelt toleaeagselt Eesti haritlaselt, näit. Kreutzwaldilt. Viimasel puhul oleksime kõigiti õigustatud teadete täpipsuse juures kahtlema, nimelt et puuzlik paganuse aega tagasi ulataks, arvesse võttes eriti veel asjaolu, et Uku kummardamine Eestis sugugi veel tõendatud pole. Uuemad teated Setust ja Kraasnast (mujal Eestis, nim. Lutsis ja Võrumaal, on puuslik tundmata) annavad sellest jumalusest vähe teistsuguse kujutuse. O. Kallas (Kraasna maarahvas, lhk. 79—80, 73) teatab, et sõna tarvitavat seal pärisnimenä; „*pühä Puuzlik* olevat *Jezus Kristus*“, teise teate järgi „*Puuzli* oleva *maajumala 'maakuninga'*“. Sõna aitavad selgitada veel järgnevad laused ning palvekatkendid: „... viidud toiduaineid *nurrme pääle maajumalile, puustuze jezändile, pühä Puuzligule, külä-käu kuningakizile*“, „*Pühä Toomas, korge kumarus — maajumalakaze, pühä Puuzlikaze — aitüma armale Jumalalö...*“, „Tsesnõva külas teati ütelda, vanast palutud: „*Pühä Puuzli, hoia minno!*“ Lhk. 67 loeme veel: „Maajumalatel on osalt pärisnimi: *Toomas, Laberits, Puuzlik*“. — Neist andmetest selgub üksnes, et „puusli(ku)“ all katoliku jumalust, maajumalat mõeldakse, mitte aga paganuseaegset Ukut.

Seltinghof-Aahofi eestlastel esineb sõna *puušlik* o *puušle* 'käsk, gebot, заповѣдь' (üliõp. P. Voolaine teadaanne), mis muidugi on hiline laen lätist (*baušlis* ehk *bauslis* 'das göttliche gebot' (vt. Ulmann, Lettisches Wörterbuch I. Riga, 1872). Liig erineva tähenduse tõttu tuleb seda sõna aga siiski lahus hoida „puuslikust“.

Missugune oleks selle tumeda sõna algupära? On ta killuke Soome-Ugri pärandusest või ehk laen võõrsilt? Lähemates ega kaugemates sugukeeltes, ei ka balti ega germani sõnavaras ei leidu meil ometigi võrreldavat. Arvesse võttes, et sõna ainult venekeele mõju alustel keelealadel tuntud, oleme kõigepealt juhitud sõna algupära idast otsima. Seda eriti põhjustab Petseri vallast (Obenitsa külast) meil saadud märkus: *puusli* 'jumalakuju, образ, икона', samati *Lo botka* (P. Voolaine) pl. *puušle* = *koē*, (ülipikk *u* siin pisut madalama artikulatsiooniga kui algupärane pikk *u*). Teatavasti kutsutakse aga niihästi kohalikus kui ka kaugemas venekeeles kreeka-katoliku jumalakuju *божій ликъ* 'икона, образъ'. Silmas pidades ülipika *o* kujunemist setus ülipikaks *u*-ks (vrd. *jooksmā* > *juuskma*) ja teise silbi vokaali sisekadu, saame arenemise **poosilik* > *puuslik*. Jääks nüüd küsida, kuidas seletub viimasele paralleelne kuju *puusli*? Võiks costa: arvatavasti on sõna hakanud kõnelejail tunduma kui deminutiivkuju; proportsionalanalogia *njuur* 'nõör': *nöörik* 'nöörikene' = ? : *puuslik*) teel soetati kuju **puusl*, siis genetiivi üldistuse kaudu (nagu eL murretes harilik) *puusli*. — Seega on *puusli(k)* uuem, ristiusuaegne laen venekeelest; tähendab veel praegugi paiguti 'jumalakuju, икона', paiguti aga, nähtavasti apellatiivina, (kreeka- ehk rooma-) katoliku 'jumalust, pühimust'.

6. eP *rupapuša, puša, rupakonn*.

Häädemeestel (Orajõel) tarvitusel olevad 'kärnkonna' nimetused *puša*, *rupapuša* ehk *rupakonn* (kõik kolm puuduvad Wiedemannil), millel muidugi midagi ühist ei ole soome sõnaga „rupi sammakko“, on uuemad laenud lähedal asuvatelt lätlastelt, vrd. läti *rupuzis*, gen. -tša 'eine kröte' (Ulmann), leedus *rūpuize*, -ēs, subst. f. 'die kröte' (Kurschat, Wörterbuch der littauischen sprache. II. Halle, 1883), *rupuzē*, -ēs, sf. zool. 'toad, paddock'

(A. Lalis, Lietuviškos ir angliškos kalbu žodynas, Chicago, 1903). Sõna leidub ka slaavi keeltes: poola *ropucha*, vene *ponyxa*, *pona*.

7. eP *sarikad*.

Oma varemalt esitatud oletusele, *sarikad* < **sarvikkat* (vrd. Eesti Kirjandus 1920, lhk. 60—62) lisan siin toetuseks mõned faktid ja paralleelid juurde: Kuusalu kihelkonnas, Loksa ümbruse randadel tarvitatakse veel praegugi kuju *sarvikad*. Tähendus-õppelise külje valgustuseks võiks aga järgmisi paralleeliseid nimetada: setu, Lõuna-Võrumaa *koogu* 'sarikad', prants. *chevrons* 'sarikad' (sõnast *chèvre* 'kits'), kus meil tegu on analoogiliselt piltlikkude tuletustega.

8. eP *seelik*, *sielik*.

Tähenduse 'naisterahva pealiskuub, weiberrock' jaoks on eesti keelealal nimetusi rõhkelt, nii laenusid kui omi sõnu: germani laenud on eriti lõunapool: pea tervel Pärnumaal, Lõuna-Viljandimaal ja Edela-Läänemaal *kööt* (< rootsi *skört* 'der vom leib herabhängende teil eines rockes u. ähnl.', vrd. ka muin.-skand. *skyrta* 'hemd, frauenhemd', vt. Falk-Torp, Norv. dän. etym. Wb), sellest nähtavasti tuletatud, Põhja-Viljandimaal ja paiguti Kesk-Tartumaal esinev *körsik*, *körssik*; Tartumaa, Põhja-Võrumaa *un'druk*, Ida-Võrumaa (Räpina) *un'drek*, *un'drik* (< Eesti ranna-rootši *ünderoök* [Noarootsi, vt. Freudenthal-Vendell], vrd. H. Ojansuu, SKTT I 201) ja sellest arvatavasti (H. Ojansuu järgi) rahvaetümoloogiliselt moonutatud kuju *ümBrik* (Muhus, Hanilas, paiguti Alutaguses, Kolga rannal jne.), *ümrik* (Risti), *ümBrik* (kohati Saaremaal); läti laen (Karula, Hargla) *pruñts* (< *brunši* 'ein weiberrock, unterrock', Ulmann); Alutaguse randadel soome laen: *ame* (Vaivara, vanan.); vene laen *jupka* (Põlva, paiguti P.-Viljandim. jm.). Omad sõnad on *alus* ∞ *alos* ∞ *alune*, *küit* (Emmaste, Käina), *kuus* eriti Saare- ja Hiiumaal) ja arvatavasti *pieD* (Jõhvi, Viru-Nigula). Õige laial alal — Muhus, peaaegu tervel Läänemaal, Väandras, tervel Harju-, Järva- ja Virumaal ning Laiusel — esineb aga sõna *siilik* (alal, kus pikk ja ülipikk *ee* > *ii*, kui teises silbis *i*), *seelik* ja *sielik* (diftonginemise alal), mille algupära seni tundmata. Wiedemann nimetab *seelik* ja *siilik* kõrval veel *seilik* 'gestreifter wollener weiberrock', mille esinemise kohta aga prae-

gustest murretest tunnistus puudub. Sõna leidub ka Hupelil: *felit* 'weiber-unterrock. r.', kuid puudub Gösekenil ja A. Thor-Hellel. Sugukeeltes on sõna tundmata, maha arvatud soome, kus ta õige kitsal alal esineb (vt. allpool!).

Wied. EGr.² leiduv kuju *seilik* viib tahtmata oletama arenemist < **seilikko* < **seylikko*, mis kujunenud oleks muin.-skand. sõnast *segl* (taani-norra keeli praegu *seil*) 'segel, puri'. Vrd. e. *seil*, gen. *seila* 'segel', Jõhvi *seil*, gen. *seili*, s. *seili* < skand., muin.-isl. *segl*. Täenduslik külg ei paku suuremaid raskusi, kui meelde tuletame, et germ. **segla-* on varemalt tähendanud 'abgeschnittenes stück (zeug)', vrd. muin.-skand. *segi*, *sigi*, muin.-rootsi *saghi* 'abgeschnittenes stück', 'bissen' (Schradler, Reallexikon 755, vrd. ka Tunkelo, JSFOu XXIII 31, lhk. 3, Falk-Torp Norv. dän. etym. Wb 955). Seega oleks meil tegu pisut vanema laenuga kui e. *seil*, s. *seili* 'puri'. Sõna *seilik* ∅ *seelik* on algselt siis tähendanud 'tükk riiet, mida naised ümber puusade mähivad, alumise keha katteks', nagu see veel läinud aastasajal Eesti ja Soome rahvariietes omane oli, vrd. näit. Viru-Nigula *pièdu* (nom.) 'lepa koortega keedetud, maakega mustaks värvitud tükk kangast, mis vanasti seeliku asemel naistel kitsalt ümber puusade mähiti (vahel ka otsad kokku õmmeldud)'. Sõnakujudes *seilik* ja *seelik* oleks *ei* ja *ee* (ē) vahekord sama mis kujudes: Simuna, Haljala *peil*, s. *peili* ∅ Anseküla, Ridala, Lääne-Nigula, Juuru jne. *peel* (Kullam. aga *piil*, sest et ka *siilik*), Laiuse jne. *peel'*, Harju-Madise *p'eel* 'peegel' (< **peyli* < u.-rootsi *spegel*, muin.-skand. *spellig*); e. *leel* ∅ s. *leiri* (< u.-rootsi *läger*; vrd. Setälä, ÄH 141).

Kuid ka teistsugune algupära on võimalik. Võiks arvata nimelt arenemist *seelik* < **selik* < **selyik* < **selyikko*. Seega sõnast *sel'c*, mis semasioloogiliselt igatahes võimalik, sest leidub ka teisi juhuseid, kus teatava kehaosa nimest kujundatakse vastava keha-katte nimetus, näit. e. *käis*, pl. *käised*, prants. *culotte*, saksa *mieder*, *leibchen* (vrd. Schradler, Reallex.² 494). Ütleb ju eestlane nagu igast riidest, nii ka: *seelik on sel'gas* ∅ *sel'jas*, olgugi et see praegu selga ei kata. Kuid varemalt võis *seelik* tõesti tähendada seesugust naisterahva kuube, mis ühtlasi ka selga kattis: Soomes tähendabki *sielikko* 'trakside ehk õlapaeltega naistekuube'

(vt. Sirelius, Suom. kans. pukujen hist. 287). Häälikulise arenemise selgituseks juhitagu aga kõigepealt pilku järgmiste paralleelide peale: Kihnu *val'lik* ∞ (Wied.) ∞ *valik* (P=Pärnum.) ∞ *vaalik* (W=Läänem.) '(weibliches) weisses rind' (Wied.) < **valyikko*; L.-Nigula, Kullam., Vigala, H.-Madise *saalispuud* ∞ L.-Nig., Ridala, H.-Mad., Juuru (Kuimetsa, Siuge), Käru (Lauri) *sallispuud* ∞ Hageri, Juuru (Maidla, Kaiu), Kose (Uuemõisa), H.-Jaani *salispuud* ∞ Kullam. *sal'Bispuud* ∞ Kose (Paunküla) *salvispuud* 'kaevu rakked'; Tõstamaa *saarik* 'sarvedega emalammas', Wiedem. *saarik*, *sarik* (d=Võru murre) 'ein rindename', *sarvik* 'gehörntes tier'; Läänemaa *saa-rikad* ∞ Harjumaa, Järvamaa, Virumaa *sarikad* < *sarvikad* (vt. EKirj. 1920 60—62); *vaarik*, *vaarikas* ∞ *varik*, gen. *variku*, *variko* (d) 'dichtes gebüsch, hain, wäldchen, gehege' (Wied.) ∞ *varvik* 'niedriges gebüsch (aus dem man stäbe, *varb*, schneiden kann)' < **varβikko*; Varbla ja Tõstam. *vaarud* ∞ Hiiu, Karuse, Kolga-Jaani *varud*, Põhja-Läänem., Harjum., Järvam., Virum., Põhja-Tartum. *varrud* (ühendatav sõnaga *varb*, vrd. Kettunen EKirj. 1920 56—60); Kodavere *nurjopäte* ∞ T.-Maarja *nüripidi* ∞ Hanila, Kirbla, Kullam., Märjam., Vigala, P.-Jaagupi *nuurite* ∞ Mihkli *nuuriti* 'vastuksi, vastupäeva, ärraspidi'; nende hulka tuleks lugeda ehk ka *kaasik* < **kasyikko*, kuid siin võis *a* pikeneda ka paralleelselt tarvitavas sõnas *kuusik* esineva vokaali mõjul. Rõhutame, et ülalolevis sõnus ilmuv häälikseaduslik vokaali pikenemine iseloomustab eriti Põhja-Pärnum. ja Läänem. murdeid ja on sündinud sõnades, kus konsonandile järgnev *v* või spirandid *β*, *δ*, *γ* on teise silbi algult, *i* eelt kadunud¹. Kui vanema kirjaviisi täpipealsust uskuda, siis on pika vokaaliga kujusid noteeritud juba Hupelil: *malit* ein weisses vieh. r. d. (ainult 1818 a. trükis, esimeses aga puudub), *felit*, *fajit*, kuid nende kõrval siiski *farri-kaß* dachsparre, *marrit*, *-to* busch, hain, gehege. d. Kindel igitahes on, et tähendatud spetsiaalselt eestiline muutus võib oma

¹ Sellega ühendusse tuleks ehk seada ka pikenemise nähtus sõnades: *aavalDama*, *raavitsema*, *aavama*, *vaaritsema*, *vaalima* 'valima', *äävitama* *määletama*, *määra* 'mära', *määritsema*, *iisik*, *sõõdur*, *uuvitama* jne. (omane eriti eP murretele).

paarsada aastat vana olla. Küsitav ainult, kuidas siis seletada soomes esinevat *sielikko* j. t. kujusid? Kesklõunapoolsest Soomest nimelt, tõsi küll õige kitsalt alalt, Lovisa ja Kotka linnadest põhja sihis, mõlemalt poolt raudteed on teateid viiest kõrvuelevast kihelkonnast (pitäjä), kus esinevad, dr. Martti Rapola lahke teadaande järgi, sõnakujud: Iitti *sielikko*, *sialikko* 'hame, johon ei kuulu mitään koristeita', Valkeala *siälikko* (*sielikko*) 'hame (seelik)', Mürskülä *sialikko* 'kurehdettu liivihame (kurrutatud pihikseelik' ja *säälikkö* ehk *sialikkö* 'puku, vaatetus (ülikond)', Orimattila *säälīnkö* 'puku, vaatetus'; ka Nastolast nimetab Sirelius (Suom. kans. pukujen hist. 287) kuju *sielikko*. Kujud *säälikkö* ja *säälīnkö* on arenenud, nagu dr. Rapola mulle kirjalikult näitab, aegsõna *sääliä* ehk *säälii* sekundarsel mõjul, mis Uuelmaal ja Hämes tähendab 'riide panna (eriti mõrsjat)', näit. *säälii morsiaint* (Pornainen). Mujal Soomes näib sõna tundmata olevat. Et nimetatud kihelkonnad ainult 30—50 klm. rannast eemal on, kohalt, kus Soome laht kõige kitsam ja kus ühendus ning läbikäimine vastasolevate Võsu ja Loksa ümbruse randadega alati elav olnud, siis võib julgesti s. *sielikko* laenuks eestist pidada, nagu mõned muudki riidenimed: Tütarsaare *polle*, Lavansaare *ympärikkö* (H. Ojansuu, SKTT 173, 201). Sõna on Soome rännanud vähemalt oma 100 aasta eest; Jusleniusel (a. 1745) puudub see veel, kuid Renvalil (a. 1826) leiame juba *sielikko*, *kon* Ns. Sav. (dialectus Savonum¹ 'palla l. toga mulierum rugosa. G. faltiger weiberrock', mille järele nähtavasti ka Lönnrot seletab: 'veckig fruntimmersrock, rynkad qvinnokappa' (E. S. Yrjö-Koskinenil 'peignoir'). — Tähendada tuleb, et kui oletada arenemist **selyikko* > *seelik*, siis jääb Wiedemannil esineva *seiliku* esimese silbi diftong tumedaks.

Kumb neist ülemal esitatud seletustest õigem, jääb muidugi lähema uurimise otsustada.

9. eL pl. *sõkla*'.

Teatavasti on eP *kliid*, *liid* (s. pl. *liiseet*, ka *liisi*: *liidet*; laen nähtavasti rootsist: *kli*) eL murdealal tundmata. Selle ase-

¹ Prof. K. Kettunen i kinnituse järgi olevat aga sõna *sielikko* Savos täiesti tundmata.

mel tarvitatakse tüve, millele sugukeeltes vastet ei leidu: Setu (Pankov.) *sõkla'*, Räpina *sõklõ'*, Tartu-Maarja *sõkleD*, Helme (suurma) *sõkla*; Wied. EWb.²: *sõkal*, g. *sõkla* (S), *sogl.*, g. *sogla* (d), *sokl*, *sokal*, *sokel*, g. *sokla* (d), *sõgle'*, pl. *sõkle'* (d) spreu (vom sieben übrig geblieben), *sõkl* 'kornspelze', *sekl*, pl. *seklad* (F) 'kleie, kornhülsen', *sõkal-leht* 'spreublättchen', *sõk-line* (d) 'spreuig'; Hupelil feglad 'häütchen um das mehl im korne'.

Võiks muidugi esialgu arvata seda sõna tuletuseks eL *sõgl*, gen. *sõgla* 'sõel' tüvest, seega algselt tähenduses 'viljast välja sõelutud seemne kestad, kõlud'. Kuid lähtekoha võiksime ka leida endi lõunapoolsetelt naabritelt, vrd. läti *sehkla* (*sēkla*), -as 'der saamen, die saat' (Ulm.), leedu *sėklà*, -ōs 'der same' (Kurschat), *sėkla*, -os 'seed; seed corn' (A. Lalis). Sõnad on sama tüvelised tuletused, mis lad. *sēmen*, leedu *sė'men*, saksa *same*. Eesti õ vastab teatavasti leedu (kinnisele) *ė-le*, läti (pikale) *ē-le*, vrd. e. *sõber* ja leedu *sėbras*, *sė'bras.*, läti *sėbris*. Konsonantismi järele (*kl*) otsustades (vrd. leedu *kàkklas* v. e. *kael*, *kaal*) oleks meil siin võrdlemisi uue laenuga tegemist ja nimelt läti keelest. Semasioloogilises arenemises on sündinud tähenduse halvenemine (deterioriseerumine), nagu see teravilja nimetustega sagedane näib: lad. *pisum* 'hernes', kr. *πίσος* 'hülsenfrucht' ja nendega sugulased muin.-ülas. *fěsa*, kesk.-ülas. *věse* 'getreidehülse, dinkel, spelt' (vt. Kluge, EtWb sub *Vesen*); norra *sæd* 'same, saat', rootsi *såd*, samas tähend., muin.-skand. *såd* 'spreu' norra-taani *saad*, pl. *saa(d)er* 'kornschaalen, kleie', rootsi *sådor*, muin.-skand. *såd* (vt. Falk-Torp sub *saad* I, *sæd* II).

10. eP *uurakas*.

Käesolevas EK numbris oletab prof. M. Vasmer arenemist vene *оурѣзъ* > e. *uurak*. Peaksin seda väevalt võimalikuks. Arvesse võttes, et vene keeles sõnal rõhk teisel silbil, oletaksime eestis kuju **rakk*, gen. *raka*, kui sõna vanemate laenude hulka kuuluks. Kõige uuemad laenud võivad muidugi esineda ka esimese rõhuta silbiga, näit. Jõhvi *saraja* 'ladu' < *capáñ*. Juhiksin igatahes tähelepänu teisele seletuse võimalusele. Arvan nimelt, et sõna esialgne tähendus peitub veel vormis *uurakil*, lausetes nagu *nõu on uurakil*, *kauss on uurakil* (Mihklis *uuraksil*)

'viltu, kallakil, uurde peale viltu', mis õige laialt eP murretes, eriti selle ala läänepoolses osas (ka A. Thor-Hellel esineb tõrs on urafülle der kübel ist auf die seite gehoben; Wied-il puudub see lause). Seega oleks: *uura*- < **uurða*-. Tüve astme poolst võrreldagu: *uure* (gen. *uurde*): *uurakil* ja *ripe* (gen. *rippe*): *ripakil*, *hüpe* (gen. *hüppe*): *hüpakil*, *lançe* s *lanņe* (gen. *lanņe*): *lançakil* s *lanņakil* jne. Ühendus sõnaga *uure* 'kimme, gergel, falz in den fassdauben (wo der deckel eingesetzt wird)' on aga kõneleja teadvuses peagi tumenenud ja on hakatud sēega sõna pisut laiemas tähenduses tarvitama, näit. Kullam., Hanila jne. *uurakil istuma* 'poolviltu ettepoole, upakil istuma', *tool' oo uurakil'* tool on kallakil, kahe jala peale viltu'. On kujunenud niiviisi sõnal *uurakil* viimaks üldisem tähendus 'viltu, kallaspoolikult' ja sõnal *uurakane* tähendus 'viltune, kallak, kallaspoolik': *tee on uurak(ane)* 'abschüssig, schräg, an der einen seite aufgehoben' (Wied.).

Prof. M. Vasmer omas artiklis nimetab ka nimisõna *uurak* 'abschüssigkeit'. See vorm on aga mulle elavast keelest tundmata, niisama ei leidu see ka Wiedemannil, kus regi-streeritud on üksnes adjektiivid *uurak(as)*, *uurak(l)ane*, *uura(k)line*, adverbid *uurak(s)il(e)*, *uuraliste* ja subst. *uurang* (pt = luules¹ esinev) 'abschüssige stelle, schlucht'. Selle substantiivi arvatav puudumine rahvakeeles paneb meid aga veel enam M. Vasmeri oletatud etümologia juures kahtlema.

Olgu nimetatud, et tüvest *uurt*:- *uurð*- leidub tuletusi ka soome keeles; *uurakko* s *uuranne(s)* 'fåra å väg, hjulspår (Lönner.), rattarööbas teel', *uurros* 'inskränning, fals, laggnung, laggskåra, hålväg, af inskränningar förderfvad väg', *uuranta*, *uurre*, gen. *uurteen* jne.

Albert Saareste.

Rühkida verbi iseäralik tarvitamine.

Niipalju kui tean, on rühkida verbil igapäevases keeles ainult tähendus 'midagi agarasti, vaevaga teha', näit. „ta rühib hommikust õhtuni tööd teha“, „laev katsus läbi

¹ Rahvaluules ?

jää edasi rühkida“, „rühkisime soodest ja metsadest läbi“. Lõunaeesti murdeis siiski = 'rutata', näit. rühk süüma 'ruttab sööma'. Wiedemannil näikse veel esinevat tähendus 'beschmutzen' või 'schmutzig werden'.

Mõnikord on aga kirjanduses (ajalehis) näha rühkida sõna milleski 'tööle asumise' tähenduses tarvitavat, näit. „on rühitud juba riigi arhiivi korraldama“, „komisjon rühkis asja arutama“, „keegi ei ole veel meil selle küsimuse uurimisele rühkinud“. Et niisuguseid näitusi sagedasti soomest tõlgitud palades olen silmanud ja samas tähenduses, kui s. ryhtyä (tähendus 'alata, hakata', näit. „ryhdyn työhön“ 'asun tööle', „asiaa rühdyttiin selvittämään“ 'asja hakati selgitama, asuti asja selgitamisele') siis ongi siin meil vist ainult soome sõna sissetoomise katsega tegu. Nii tähtsad kui niisugused katsed ja katsekused ongi, peaksin käesolevat katset sarnasel kujul ebaõnnestanuks, sest oma sõna kindlat tähendust seda viisi välja tõrjuda on mõtetu.

Teine asi, kui tarvis on uut sõna, mis tähendaks 'suure agarusega, õhinaga millegi töö kallale asuda' ja selleks lainu on tarvis. Aga võetagu siis vähemalt otsekohe rühkida. Nõrgas astmes läheb ta küll kokku rühkida kujuga (rühin, rühitud), kuid see ei ole veel kõige suurem häda.

Muidu ei ole e. rühkida ja s. ryhtyä sõnadel vähemalt otsekohest ühendust teineteisega. Soome rehkiä sõna on see, mis e. rühkimisele tähenduse poolest vastaks (näit. „rehkiä tehdä työtä yöt päivät“). Võib olla, et ka ryhtyä alguses sama tähenduse omandas, aga see arenes ainult 'algamiseks'. Deskriptiivsed ja onomatopoeetilised sõnad on aga oma välimuse poolest nõnda ütelda väga tujukad, nii et ühiseid, algsoomeni ulatavaid kujusid neil õige vähe leidub.

L. K.

Raamatute ülevaade.

V. Ridala. Eesti keele õigekirjutus koolidele ja iseõppijatele. O./Ü. „Noor-Eesti kirjastus“, Tartus, 1922. [Hind 40 m.]. 32 + (võti) 15 lhk.

Igal ajajärgul omad vaated, omad püüded, omad sihid — ka kirjakeele korraldamise vallas. Uus aeg selgemate ülesannetega ja tegeliku tarbe nõuetega on alanud mitte üksnes rahva ning riiklikus elus, vaid ka keele teaduslikus käsitlemises ja kirja- ning kõnekeele arendamises. Enneiseseisvuse aegsele tegevuseta unelevale ja snoobiliselt esteeditsevale väikekodanlusele meelepärane ten-

dents kirjakeelt pehmeks ja naisikuks, mahedaks ning jõuetuks rokoko-keeleks arendada on mõnda aastat juba silmanähtavalt tagaseinale retireerumas, mõne väheleotava, ajale ning elule võõra ajakirja või luulekogu lehekülgedega leppimas. Uus põlv, eriti selle intelligentsem ja iseteadlikum, tegujõudsam ja maitsetervem osa, niisama ka laiema rahvakihid, on tundmas ja ette aimamas uut, uuestiililist, jõurikkamat ja suurema rütmiga, täie-kõnalisemat ja mehiseimat, enam lihtsat ja täpipealset kirja- ning kõnekeelt. Küllastatud ollakse senistest sumedatest toonidest ja pudujoontest, nõutakse keeles avaramat ja aeglasemat rütmi, tõsisemat ja enam klassikalikku kuju ning vaimu.

Sellele uuele teele on pöördunud ka meie vanemad keeleteadlased Ridala (vrd. „Ringi ümber kodumaa“, „Kalevipoeg“ ja mitmed uuemad tõlked keeleliselt), V. Ernits, võiks öelda ka Juh. Aavik, kes oma kirjandusajalooliselt arenenud avarama maitse ja peene stiilitunde tõttu, välistest, puhtvormilistest mängitlustest ehk hoolimata, jõudmas on soliidsemale ja mehise-male keelelaadile, seega ise teravalt erinedes neist mõningaist kitsarinnalistest ja maitsekehvadest epigonidest, kes endi õpe-taja poolt kuulutatud, sagedasti õige asjalikud ja mõistlikud nõuded ja soovituselised maotused on arendanud.

Need mõtted tärkavad eriti ülemal nimetatud lühidat kirja-keele juhti lehitsedes. Et Ridala vaadetes keele arendamise peale kriis on sündinud, oli mõnda aastat juba märgata; seda võis isegi veel varemalt tema vaadete ja arvamiste vaimu põhjal aimata. Tähen-datud brošüüris on see muutunud seisukoht ka avaldust leidnud. Kirjakeele nähtuste otsustamisel näib endiste kitsalt mõistetud „ajaloolise õiguse“, kodumurdel põhjeneva „rahvakeelsuse“ ja vaieldava ilu kriteeriumide asemele astuvat enam ja enam otstarbekohasuse ja laiema käsitatud rahvakeelsuse põhimõtted ning leplikkus keelelise faktiga, traditsiooniga, seni kui selle muutmise tarvidus üldsusele selgeks pole saanud ja kuni see muutus sellekohase autoriteetliku asu-tuse kaudu pole otsustatud.

Tunnistada tuleb ometigi, et see uus tendents veel raama-tukeses igalpool läbi pole suutnud lüüa ja lugejat veel paiguti lehekülgedel kollitab.

Esitatud reeglid põhjenevad suuremalt osalt samadel alustel, mil Õigekirjutuse sõnastik. Eesõnas on öeldud: „Raamat sisaldab ülevaatliku esituse näol kõik Eesti õigekirjutuse põhiseadused ja reeglid ja väljavõtted neist“. Seega leiab otsija siit vastust üksnes ortograafiliste küsimuste kohta ja siingi ainult põhiseadusi. Esitatud üksteist kümme määrust tunduvad ikkagi kasinalt, puuduvad näit. reeglid *-gi* (*-ki*) liite, võõrsõnade ortografia, *ai* ja *ae* -diftongiliste sõnade jne. kohta. On igatahes.

kindel, et õigekirjutuse käsiraamat üksi ei suuda meid küllalt rahuldada, tundub vajadust õigekeelsuse juhi järele, mis näpunäiteid annaks ka vormide, lauseviiside ja üksikute sõnade tarvitamise asjus.

Esitatud reeglid üleüldiselt ei paku midagi isiklikku ega uut. Nad kõik on vastu võetud ja meie ametlikule keelele omased. Vastuvaielust tekitaksid ainult mõned üksikasjad.

Lhk. 11 on tähendatud, et sõnaalgulist *h*-d hääldatavat ainult Võru murdes. Lisatagu juurde: ka Hiius (Pühalepa) ja Kirde-Harjumaa randadel (Pärispea ja Juminda neemedel, viimastel soomekeele mõjul). — Asjata oleks siin loetletud *h*-alguliste sõnade hulka võtta ka *hagul*, *harenema*, *hämblük*, *hörn*, *hüür*, olgugi et neil *h* etümoloogiline on. Sel põhimõttel peaksime siis kirjutama ka *huhmer*, *hõhk* ja *hõis*. Siin peaks küsimust praktiliselt võetama: kui korra traditsionalseks on saanud kirjutamine ilma *h*-ta, siis püsigu see ka nõnda algupärast hoolimata (ei ole ometi mõtet kirjakeelt keeleajaloolistel põhimõtetel muistsele järjele restaureerida!). Seega mitte üksnes *agul*, *arenema*, *ämblik*, *örn*, *üür*, vaid isegi: *abras*, *ani*, *ernes*. Täiesti ekslik on aga kirjutada *hantsakas*, sest Võru ja Setumaal, kus *h*- üleüldse veel alal, kõlab see sõna *aádzak*.

Lhk. 17, märkus 2. *rs* ühendi kohta lihtsastab küll asja, kuid ei vasta mitte uususele. Kirjutatakse ju harilikult ikka *marssima*, *arssin*, (sea) *kärss* jne.

Mõni sõna ka brošüüri enda keele kohta. Ridala tarvitab vähe võõrapäraselt: „...kui koolid ja kõik avalikud asutused... emakeelisteks said“ (lhk. 3). Eestlane tarvitab siin muidugi üksnes *ainsust* („emakeelseks“). Järjekindlusetus: lhk. 4. „ses ehk teises juhtumises“, lhk. 19. „ka neis juhtumistes“, kuid lhk. 16. „Ses juhtumises“. Mitte: „selleni tasapinnani tõusta“ (lhk. 4), vaid: „selle tasapinnani t.“ Ridala tarvitab liidet *-gi* alati muutmata kujul: misgi, Euroopasgi, nüüdgi, jne., mis oleks reegli lihtsuse tõttu ka kirjakeeles ehk soovitav. Autoril on ka märgata huvitavat tendentsi analüütilisele kirjutusviisile: „ei... jõudnud kõiki pidi kindlaks kujunenud... (lhk. 6), „Alles pikka mõõda... sündis kindlakujuline kirjakeel...“ (seals.), „Ta oli siis loomutu, kunstlik ja raske võitu“ (lhk. 7). Viimane tendents on ka Ridala muis tõis märgatav. See annab stiilile igatahes sonoorsemat, enam suurejoonelist, rahulikumat, ütleksin enam romaanelist, ladinlikku ilmet. Asjata kõrvalekaldumiseks normaalkeelest loeksin aga järgm. kirjaviisid ja sõnad: *senni* (pro: *seni*), transkriptsioon (pro: *-tsioon*), *esindub* (pro: *esineb*), *hõrilane* (pro *herilane*), väljavõte (lhk. 16, pro: *erand*), lõppuna (pro: *lõpuna*).

Raamatu lõppu on asetatud harjutused ja nende võti (kokku 27 lhk.). Kahju üksnes, et selle lisaga võrreldes reegleid endid liig vähe leidub, ainult 10 lhk.

Üleüldiselt kokku võttes võib kõnealust väljaannet kui tarvilikku ja sisuliselt usaldatavat õigekirjutuse juhti kõigile soovitada.

A. S.

K. Leetberg. **Eesti keele grammatika.** Rahvaülikool. Tallinna, 80 lhk. a. 1921.

Jällegi uus grammatika. Kuid ei usaldaks öelda, et eesti keele õpetus selle teose ilmumisega kuidagi võitnud, edasi sammuks oleks. Töö on mitmetigi algupärane, paljuid tähtsaid küsimusi on teisiti käsitletud kui senistes õpperaamatutes. Et see algupärasus aga edu tähendaks, ei ole alati selge.

Autor on püüdnud teaduslikum olla kui näit. Einer või Põld. Puudutatakse sagedasti keeleajalugu: sisseütleva käände kujunemine (§ 37), astmevahelduse olenevus järgneva silbi lahti- või kinniolust (§ 45) jne. Viimase seaduse käsitus on arvamata suure tegeliku tähtsusega eesti keele õpetamisel. Nii kuidas Põld astmevaheldust on esitanud, mõjub see ainult raskendavalt tüve muutmise nähtuste mõistmisele. Teatavat parandust siin toonud on Leetbergi seletus, olgugi ehk liig lühike ja mõningaid muudatusi tarvitsev.

Tähelepanu teenib autori uus deklinatsiooni ja konjugatsiooni jaotus. Kui palju see tegelikku õpetust koolides hõlbustab, näitab teadagi alles praktika. Jaotuse põhimõte (rõhust olene mine) iseenesest on õige. Kuid ikkagi peab tunnistama, et käänatuste ja pööratuste liigitus ka tulevikus jääb eesti grammatika raskemaks ja keerulisemaks osaks.

Palju leidub raamatus imelisi ja vigaseid seletusi. Järgnegu siin ainult mõned näited:

Lhk. 8, § 14: „Harilik pikk kaal (s. o. vokaal) räägitakse ühtlaselt, ühes järgus, ülipikk räägitakse kahes järgus: esiteks pikemas järgus tõusva häälega, siis lühikeses järgus langeva häälega: mina saa-an.“ — § 28 lõpul öeldakse hüüdsõna kohta kartuseta: „Seisavad õiguse poolest väljaspool keelt“. § 164-ndas soovitatakse liidet *-gi* alati *g*-ga kirjutada, kuid lisatakse juurde: „Sõna *siiski* on iseseisev valmis sõna, ei kuulu siia küsimusse, tuleb seega korrapäralikult *-ki*-ga kirjutada; samuti ka valmis sõnad *keski*, *misiki* ja *kuski*. On kaks sõna *siiski*: nõrgaastmeline *sidesõna siiski* (*k*-ga kirjutada) ja tugevaastmeline rõhutatud määrasõna *siisgi* (*g*-ga kirjutada)“. Sõnade *vist*, *nõnda*, *juba* kohta kinnitatakse asjata pessimistlikult, need olevat sõnad, „mille saamist meie praegusest keelest seletada ei jaksa“ (§ 165). Jne.

Haruldane, omalaadi uuenduslik on autori terminoloogia ja keel. Vokaalsid, konsonanta ja diftongisid kutsutakse tuntud foneetilise seaduse põhjal: *kaalid*, *nandid* ja *tongid*, saadakse seega järgmine kena lause: „Pikad kaalid, tongid, pikad nandid ja nende rühmad nimetame rasked häälikud...“ (§ 10). Peenedatud ehk palataliseeritud häälikuid kutsutakse libedateks häälikuteks. Käänded on kõik uuesti ümber ristitud, sihitav näit. „ärategemise korraks“, kaasaütlev „koosolemise korraks“ jne.

Mõningad näited Leetbergi kirjaviisist: jäutama, säädus, kergemine, nõrgaste, jäänuksid (pro: jäänused), teud, viad, siub (pro: seob), ommeti, pitki silmi, harmonii, teorii jne.

Kõigi nende puuduste tõttu suudab tähendatud raamat vaevalt mõnd senist grammatikat koolidest eemale tõrjuda, olgugi et ka viimased palju paremad pole. Ainult mõnda peatükki (vahest §§ 45—66, §§ 144—160) võiks ehk, teatavaid muudatusi tehes, kasuga tarvitada.

A. S.

Kritisch-bibliographischer Jahresbericht der estnischen Philologie, herausgegeben von der Gelehrten Estnischen Gesellschaft bei der Universität Dorpat. Bd. I Jahr 1918. Dorpat 1922. (Eesti Filoloogia. Kriitiline ja bibliograafiline aastaülevaade. Tartu ülikooli juures oleva Õpetatud Eesti Seltsi väljaanne. I anne. 1918. aasta. Tartu 1922). VI + 99 + (1) lhk. Hind 100 mrk.

Õpetatud Eesti Selts Tartus tegi 1920. a. prof. M. Vasmeri ettepanekul otsuseks, 1918. aastast alates eesti keeleuurimise, kirjandusloo, rahvateaduse, muinasteaduse ja ajaloo kohta saksa keeles kriitilis-bibliograafilisi aastaülevaateid välja anda. Seks otstarbeks valiti iseäraline bibliografia komisjon, kelle hoolet siis nüüd kõnesolev raamat trükist on ilmunud.

Kaastöolistena on, nagu raamatu eessõnast näha, osa võtnud: professorid A. M. Tallgren, V. Anderson, A. R. Cederberg, L. Kettunen, mag. A. Saareste (Saaberik), üliõpilased O. Loorits ja H. Oras. Peatoimetajaks on olnud esiteks prof. M. Vasmer, pärastpoole prof. V. Anderson.

„Kritisch-bibliographischer Jahresbericht d. estnischen Philologie“ on esimene kriitiline ja bibliografiline kirjatöö meie kodumaal. Temas on tähelepanu leidnud 384 raamatut, ajakirja ja ajalehe kirjatükki, millest 94 keeleteaduse, 18 kirjandusloo, 67 rahvateaduse, 15 muinasteaduse, 175 ajaloo ja 15 elulugude piirkonda kuuluvad.

Eeskujuliselt bibliografialt nõutakse, et ta 1) võimalikult täielik, 2) hästi liigistatud ja 3) hästi korraldatud oleks.

Mis täielikkusesse puutub, siis on kõnesolevas raamatus kaastööliste poolt kõik tehtud, mis selles tükis teha võidud. Liigistamisega võib ka täitsa rahul olla. Korraldustöös aga oleksime rohkem järjekindlust lootnud leida.

Lõpuks soovime raamatule rohkesti tarvitajaid, sest ta on üks parematest kirjatöödest, mis meie kodumaal viimasel ajal saksa keeles ilmunud.

Raamatu ostja.

Nordenstreng, R. **Europas människoraser och folkslag** [Euroopa inimtõud ja rahvad]. Stockholm 1917. VII + 327 lhk.

Kolmest alamal tutvustatavast raamatust, mis Maailma sõja ajal ilmusid ja kus Euroopa kujunemist peale sõda püüti ette näha ja osalt ka sellele teed valmistada, on N. raamat kõige huvitam. Raamat on määratud haritud ringkondadele ja ka ülikoolis tarvitamiseks. On puudutatud küsimusi eri-teadusaladelt: antropoloogilisi, etnograafilisi, filoloogilisi, ajaloolisi jne. Autor on oma töö tõsiselt võtnud ja püüdnud lühidases kokkuvõttes pakkuda seda, mis teadus praegu pakkuda suudab. Et ühel inimesel nii mitmel erialal võimata vabalt liikuda, on selge, ja autor on seda ära tundes tarvitanud tarbe korral teiste nõu ja abi. Kolm esimest peatükki on sissejuhatuseks mõeldud (Tõud ja rahvad üleüldse, Euroopa eelajaloolised tõud, Euroopa praegused tõud), siis tulevad erirahvad arutusele (Germani rahvuskond jne.), lõpuks kaks peatükki üleüldisē tähendusega (Rahvustüübid, Euroopa tõugude tulevik) jne.

Soome-ugri rahvastest on võrdlemisi pikalt kirjutatud (lhk. 230—269) ja siin juures on prof. Wiklund (soome-ugri keeleteaduse prof. Upsala ülikoolis) autorile abiks olnud. Pikemalt on peatatud laplaste, soomlaste, karjalaste, eestlaste ja ungarlaste juures, teistest tuuakse ainult lühidalt teateid, nimetades näit. ainult nende arvu ja nende asukohti (ostjakid kui mitte Euroopas elutsev rahvas on kõrvale jäetud). Rahuldustundega loeme kirjeldust eestlastest. See läheb tuntavalt neist kirjeldustest lahku, mis leiduvad Vene ja samati Saksa väljaannetes. Kui autor laitmiseks tarvet tunneb, siis püüab ta vabandavaid põhjusi leida. Näituseks olgu järgmine väljavõte: Räägitakse, et eestlased on suuremalt jaolt roomavad, arad, salakavalad, valelikud, mitte-usaldatavad, toored, metsikud, mustad ja laisad; ja kõik see võib olla on ehk tõsi. Kuid need on orjuse harilikud järeldused, ja need pahed pole sugugi parandamatud. Vene salakuulamine ja provokatsioonitöö tegutses Soomes 1905. a. suuremalt osalt eestlaste kaasabil. Ja et eestlased 1905. a. rahutuste ajal hirmsaid tegusid tegid, on üldse tuntud; kuid süüdi ei tohi ainult nende peale veeretada, vaid see jaguneb õiguse poolest kolme süüdlase taluda:

Saksa aadel ja Vene valitsus peab sellest väga suure osa oma kanda võtma. Ainult eestlasi süüdistada, nagu seda tihti tehakse, on täitsa ebaõiglane. Neil on veel liiga vähe aega olnud orjuse viletsustest toibuda ja omandada vabaduse vooresi. Võib olla on Maailma sõja üks tagajärgedest see, et neil võimalus tekib kõrgemaks rahvuslikuks arenemiseks?

J. M.

Dominian, L. The frontiers of language and nationality in Europe. Published for The American Geographical Society of New-York. 1917. XVII + 375 lhk.

See teos on üldse sama sisuga kui eelmine, kuid eestkätt on siin rõhku pandud Euroopas elutsevate rahvaste rahvuspiiride selgitamise peale. Hulk pilta ja kaarta eraldi ning tekstis teevad sisu eriti näitlikuks ja huvitavaks. Türgi riiki ja selle rahvusvahekordi kirjeldades on võetud Türgi riik terves ulatuses, nagu see oli enne sõda; je sellele on võrdlemisi palju ruumi antud (lhk 221—313). — Raamat annab ameriklastele Euroopa rahvastest hea ja ülevaatliku pildi. Kuid ka Euroopas võiks see kasulikku lugemist pakkuda. Autor on palju vaeva näinud raamatut kokku seades ja määratu hulga kirjandust läbi uurinud. Väikesed eksitused keelte ja rahvaste jaotusel (vt. näit. lhk. 346—347) ja nimede segamine kaartidel (näit. lhk. 112) ei ole olulise tähendusega. Soome-ugri rahvastest on pikemalt juttu ungarlastest, soomlastest ja eestlastest. Eestlasi iseloomustatakse kui töökat ja edasipüüdjat rahvast.

Niihästi Nordenstrengi kui ka Dominiani raamatud teenivad tõsist tähelepanu ja võiksid meil geografia raamatute kokku-seadmisel tähtsaks allikaks olla; eriti aga tarvitatud kirjanduse nimestikkude tõttu mõlema teose lõpul.

J. M.

A. Meillet, Les langues dans l'Europe nouvelle. Payot & C-ie, Paris, 1918. 342 lhk. 2-e keelekaardiga. Hind 5 fr.

Tuntud keeleteadlise suurteose „Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes“ kuulus autor A. Meillet on ilmasõja lõpuaastal ilmutanud ülemalnimetatud teose, kus tuttava selguse ja ülevaatlikkusega esitatakse meile Euroopas kõneldavate keelte iseloomu, ulatust ja vahekordi. Raamatu sihti ja ülesannet selgitab autor eessõnas järgmiselt: „On a voulu y exposer la situation linguistique de l'Europe telle qu'elle est, et non comme les vanités et les prétentions nationales exaspérées depuis le XIX siècle souhaitent qu'elle soit.“¹ Võimalik, et

¹ „Siin on tahetud esitada Euroopa keelelist olukorda niisugusena kuidas ta on, ega mitte nõnda nagu liialdatud rahvuslikud ihad ja pretensioonid XIX-st aastasajast peale seda soovinud on“.

sellelaadilise teose ilmumisel suurte sündmuste ja vapustuste aegu ka omajagu mõju on olnud Euroopa avaliku arvamise peale, mis omakorda jälle ehk mõjunud on hiljuti veel iseseisvuse ta väikerahvaste vabastamiseks uue Euroopa korraldamisel. Et autor oma lootustes sinnapoole on sihtanud, tõendavad ta sõnad. „Le lecteur n'y trouvera pas de solutions toutes prêtes: le rôle du savant n'est pas de mener, mais d'éclairer ceux qui ont la charge d'agir.“¹

Et raamatu sisu üle lähemat kujutust saada, järgnegu siin peatükkide nimetused: Euroopas kõneldavad keeled, Keelkonnad, Keelte klassifitseerimine keelkondade kaupa ja selle tegelik tähtsus, Keeled ja raassid, Keel ja rahvus, Keel ja tsivilisatsioon, Keelte uuenedmine (renouvellement, s. o. muutumine võõraste „substraatide“ mõjul). Ühinenedmine ja erinenedmine, Üldkeelte laienenedmine, Üldkeelte erinenedmine, Murded, Teaduslikud keeled (s. o. õpetlaste keeled — les langues savantes — näit. keskaja ladina k., sanskrit, päli), Rahvuslike keelte tarvidus, Kirjakeelte fikseerumised õhtumail, Prantsuse kirjakeel, Ida-Euroopa rahvuslike keeled, Austria-Ungari rahvuslike keeled, Balkani poolsaare rahvuslike keeled, Endise Vene keiserriigi rahvuslike keeled, Lääne-Euroopa rahvuslike keeled, Reaktsioon keelilise isoleerumise vastu, Suurte kulturkeelte tarvitamisest kõrvalkeeltena, Ladina keel ja uued keeled, Slaavi keelkond, Kunstlike keelte katsed.

Eesti keelt on raamatus õige vähe puudutatud, kokku ainult 8 reaga. Soome keelt pisut rohkem. Esitatud faktid meile midagi uut ei paku.

Raamat oma kütkestava esituslaadiga on eriti kohane laiematele intelligentsi ringidele, kuid pakub enda ülevaatlikkusega ja tähtsate põhimõtete ning üksikandmete poolest tuntavat huvi ka eriteadlasele.

A. S.

¹ Lugeja ei leia siit mitte valmis lahendusi: „õpetlase ülesanne ei ole mitte juhtida, vaid selgitada neile, kelle kohus on talitada“.